

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ АГРОХОЛДИНГІВ

Анотація. У статті з позиції системного підходу досліджено процес становлення і розвитку інтегрованих сільськогосподарських структур, соціально-економічну природу їх діяльності та правовий аспект організації.

Ключові слова: агрохолдинг, інтеграція, материнське підприємство, дочірнє підприємство, консолідація, злиття, поглинання.

Summary. This article from the perspective of a systems approach examines the process of formation and development of integrated agricultural structures, socio-economic nature of their business and legal aspects of the organization.

Key words: agricultural holding, integration, parent, subsidiary, consolidation, merger, takeover.

Постановка проблеми. Ринковий поступ національної економіки зумовив трансформаційні процеси організаційно-правових форм підприємств як первинних її ланок, визначивши стратегію господарювання та умови зовнішнього їх оточення з виникненням бізнес-процесів. Перетворення відносин власності та їх розвиток відображає тенденції монополізації, що характеризується корпоративними процесами для вітчизняної економіки, які можуть стати одним із джерел інвестиційного поживлення.

Проникнення бізнес-діяльності у сферу сільськогосподарського виробництва характерно нинішній ситуації розвитку вітчизняного АПК. Завершення реструктуризації колективної власності і приватизації земель сільськогосподарського призначення відзначилось переходом державної ініціативи аграрних реформ до агробізнесу з виникненням дрібнотоварних та крупнотоварних господарств, доцільність існування яких переконливо підтверджено світовим досвідом їх утворення. Серед них особливу увагу привертають інтегровані об'єднання у формі агрохолдингів як корпоративна модель із органічним об'єднанням агропромислових підприємств економічними відносинами і збереженням статусу самостійної юридичної особи ведення агробізнесу, що потребує аналізу їх діяльності й оцінки впливу на розвиток сільського господарства України, постільки такі дослідження достатньо актуальні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний аспект у становленні й розвитку інтеграційних процесів мають праці відомих зарубіжних вчених: І. Ансоффа, М. Бенуа, М. Бреді, Д. Фіша, Ш. Фур'є та ін.

Сучасний стан науки в дослідженні форм господарювання, розвиток процесів агропромислової інтеграції та удосконалення економічних взаємовідносин в інтегрованих формуваннях містять теоретичні розробки, практичні висновки і пропозиції провідних вітчизняних вчених: В. Г. Андрійчука, С. І. Дем'яненка, В. Я. Месель-Веселяка, П. Т. Саблука, В. М. Юрчишина, М. Й. Маліка, М. Й. Хорунжо-

го та ін. Накопичений ними теоретико-методичний досвід є ґрунтовною базою з проведених досліджень сучасного стану АПК за його галузями і сферами.

Проте невпинність процесів ринкової національної економіки з її організаційно-правовим трансформуванням потребує поглибленого вивчення економіко-соціальної природи у становленні і розвитку агрохолдингів.

Метою статті є теоретичне обґрунтування основних положень стратегії створення і розвитку агрохолдингів з їх впливом на соціально-економічні перетворення сільських регіонів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Жорсткі конкурентні умови ринку сільськогосподарської продукції, поява значної кількості посередників, різке скорочення частки сільськогосподарських товаровиробників у вартості кінцевого продукту з осіданням створеного ними доходу в інших галузях економіки виступили спонукаючим чинником виробничої і фінансової консолідації аграрних підприємств — створення агрохолдингів.

За останні роки агрохолдинги в національному господарстві України досить помітно розширили масштаби і географію своєї діяльності, галузеву спеціалізацію із розповсюдженням сфери інтересів на малорентабельне сільськогосподарське виробництво з високим ступенем короткострокової віддачі вкладених капіталів. Це наслідок переливу матеріально-фінансових ресурсів із високорентабельних виробництв у низькорентабельні з оптимізацією технологічного процесу та впровадженням у практику агробізнесу новітніх досягнень науково-технічного прогресу. Слід зазначити, що в умовах такої інтеграції значно знижується ймовірність банкрутства підприємств сільських товаровиробників. Крім того, важлива й та обставина, що в межах інтеграції сільськогосподарських підприємств надається можливість ефективного функціонування фінансово-кредитної політики, вирішення соціально-економічних проблем сільських територій.

Але основна задача агрохолдингу — створення гнучкої структури виробництва сільськогоспо-

© О. О. Олійник, 2012

дарської продукції щодо швидкоплинних мінливих умов зовнішнього середовища зі збереженням обсягів своєї діяльності, які присутні крупнотоварному виробнику, та утримання конкурентних позицій на ринку продовольчих товарів.

Як правило, основна діяльність агрохолдингу спрямована на сільськогосподарське виробництво продукції з її переробкою і реалізацією, тобто має характерну замкнену циклічність з отриманням грошових потоків, які сконцентровані і спрямовуються у ті сфери виробництва, де виникає потреба прискореного розвитку у коротко- чи довгостроковому періоді. А оскільки у сільськогосподарському виробництві присутня сезонність, то виникає реальна можливість агрохолдингу оптимізувати грошові потоки і спростити їх акумулювання, що складає труднощі одноосібним господарствам з проблемою їхнього руху. У свою чергу, крім власних фінансових ресурсів, агрохолдинг може використовувати ресурси компаній-засновників, інвестиції (через привабливість агробізнесу) та кредити банків, що надає можливість модернізації техніко-технологічної складової виробничих циклів, розпочинаючи від виробництва сільськогосподарської продукції до торговельної мережі з реалізації продуктів харчування. Цей фактор є безперечною конкурентною перевагою серед інших форм ведення агробізнесу.

За своєю суттю агрохолдинг — це група суб'єктів господарювання, до якої можуть входити підприємства різних галузей економічної діяльності на основі їх злиття або поглинання, що є досить новим для вітчизняної практики з точки зору законодавства. Юридично група не виступає самостійним суб'єктом права і не розглядається як носій встановлених норм, тому будь-які дії здійснюються через учасників групи, які виступають самостійними підприємствами (юридичними особами) [1, с. 103].

При цьому цілісність виробничо-економічного взаємозв'язку між групами (горизонтальний, вертикальний, змішаний) визначається прямою або непрямою участю окремих підприємств у діяльності всього агрохолдингу, що обумовлено інвестиційною в них часткою, яка і визначає роль інвестора в управлінні. Але тільки кооперація агропромислової сфери із потужним земельним банком (не менше 50 тис. га) виступає вихідною умовою становлення і функціонування агрохолдингу — визначає його приналежність до аграрного бізнесу.

Консолідація матеріальних і фінансових ресурсів, зростання доходів, висока ефективність технологічних процесів зі скороченням витрат виробництва в сільському господарстві — основні якісні параметри діяльності агрохолдингу. А за умов повномасштабного і гнучкого планування економічної діяльності та розширення сфери виробництва надається можливість забезпечити сільське

населення робочими місцями, зменшивши сальдо міграційних процесів сільських мешканців, особливо призупинити відтік молоді. Крім того, надається відчутний поштовх і у відтворенні соціальної інфраструктури села, що виступає немаловажним демовідтворювальним фактором.

Ефективність у досягненні таких параметрів, на нашу думку, має набувати рис комплексності з певним розподілом сфер впливу на господарсько-фінансову діяльність, а саме: структурним одиницям агрохолдингу рекомендується виконувати оперативні функції із реалізації поточних планів економічної політики: виробнича і маркетингова діяльність, фінансова, кадрова політика, аналіз і контроль використання оборотних і необоротних активів. Головному підприємству необхідно «віддати» функції розробки економічної стратегії агрохолдингу, включаючи питання соціального розвитку сільських поселень.

Дотримання принципу комплексності забезпечить інтегрованим аграрним підприємствам рівні економічні умови господарювання, першочергово — це створення високотехнологічного підприємства з виробництва одного продукту, і на основі поглиблення його переробки та реалізації готового продукту — утворення багатогалузевого принципу в межах адміністративної сільської території. Передумовою створення такого механізму є аналіз певних складових, таких як: актуальність і можливість формування інтегрованої групи або окремого дочірнього підприємства на певній території з урахуванням напрямів галузевої спеціалізації. Тобто, співставляючи основні види та обсяги виробництва продукції з кон'юнктурою ринку в зазначеному регіоні, оцінити рівень вкладання коштів і отримання доходу з оптимальною кількістю учасників цього процесу. А оскільки основою розташування (географічного) інтегрованої групи або однієї з її структурних одиниць у певному регіоні окреслено землекористування і виробництво продукції має традиційний вид (присутній цьому регіону) із слабким її попитом на товарному ринку, то необхідно передбачити передумови диверсифікації бізнесу на окремо взятій сільській території.

Загалом, становлення агрохолдингів в Україні розпочалося саме із диверсифікації бізнесу — інвестуванням сільського господарства металургійною та нафтогазовою галуззю (ММК ім. Ілліча, ДП «Нафком-Агро», шахта ім. Засядька та ін.), що присутнє першому етапу (1998–2000 рр.) так званої первинної інтеграції з утворення агропромислових об'єднань на основі придбання фермерських господарств. Першочергово передбачалось створення агроцехів для задоволення продуктами харчування робітників промислових підприємств, але згодом це переросло у певні бізнес-процеси, які поглибились із чітко вираженою вертикальною інтеграцією — концентрація виробничих по-

тужностей з реалізацією єдиного технологічного циклу, що характерно другому етапу інтеграційного руху (2001–2005 рр.).

Третій етап агропромислової інтеграції розпочався з 2009 р. із розміщенням активів на міжнародних фондових біржах (Лондонська, Варшавська, Франкфуртська) та формуванням досить потужного земельного банку України агрохолдингами (на кінець 2010 р. близько 25 % ріллі), що свідчить про можливість монополізації продуктового комплексу м'ясо-молочної та зернової галузі. І якщо розглядати сучасний стан утворених українських агрохолдингів під призмою міжнародної класифікації холдингів, то найбільш виражена змішана їх форма, тобто виконання інвестиційних, виробничих, технологічних, торговельних, фінансово-кредитних, транспортних та інших функцій.

Одним із прикладів змішаного агрохолдингу виступає «Кернел Холдинг», який після придбання агрохолдингу «Укррос» спеціалізується на виробництві зерна, цукру та соняшникової олії і має три підприємства з переробки олії потужністю 730 тис. т на рік, термінал з перевалки зернових «Трансбалк», мережу елеваторів потужністю 1,7 млн. т одночасного зберігання, шість цукрових заводів, 24 сільськогосподарські підприємства з близько 193 тис. га земельних угідь та чотири торговельні компанії [2].

На противагу цьому іноземним зразком неперевершеності змішаного агрохолдингу може виступити Archer Daniels Midland (США), якому підпорядковано 570 структурних підрозділів у 60 країнах світу — постачальників сільськогосподарської сировини (соя, зерно, кукурудза, какао боби та ін.), серед яких 247 переробних компаній та підприємств з виробництва упаковки, близько 300 міжнародних елеваторів, а також торговельні й експортні компанії, власний банк (Nickory Point Bank), трастовий фонд і страхова компанія, лабораторії з дослідження сполук (біодизель, етанол), розвинена мережа транспортних компаній (1,5 тис. барж, 14,1 тис. вантажних потягів, 700 вантажівок, 7 морських суден та ін.); чисельність працівників агропромислової корпорації сягає близько 30 тис. осіб [3, с. 99].

Але не зовсім коректно характеризувати за міжнародними стандартами вітчизняні агрохолдинги, яким притаманні специфічні особливості їх становлення і розвитку із прискореними темпами реструктуризації колективної сільськогосподарської власності та стрімкими ринковими трансформаціями, які вирізняються критеріями нестабільності. І єдине що об'єднує процеси становлення агрохолдингів як в Україні, так і у зарубіжних країнах, це аграрні кризи, «що розгортаються паралельно з економічним зростанням в інших секторах економіки, з проведенням аграрних реформ, початком індустріалізації аграрного сектору та капіталізації сільського господарства» [4, с. 56].

Отже, необхідно підкреслити, що одним із ключових завдань створення агрохолдингу є концентрація матеріально-фінансових ресурсів консолідованих аграрних підприємств з метою їх використання в досягненні перспективності проєктів за сучасних умов обмеженості інвестиційних ресурсів. Така взаємодія підприємств АПК у складі інтегрованої сільськогосподарської структури може розвиватися за різними напрямками.

Так, за умови звуженості головного підприємства (материнського), яке спеціалізується на виробництві продукції тваринництва і виробляє декілька її видів, розвиваються зв'язки між структурними одиницями (дочірніми) за певною схемою із підтримки галузі тваринництва — вирощування фуражного зерна з його переробкою, кормових культур, поглиблена переробка м'ясо-молочної продукції та доведення її до кінцевого споживача через власну торговельну мережу.

При багатогалузевій спрямованості розвиваються зв'язки за декількома схемами, де кожна з них має чіткий галузевий напрям: одна група підприємств вирощує продукцію рослинництва у розрізі її видів, друга — зайнята вирощуванням продуктивних тварин, третя — зайнята процесом переробки продукції рослинництва і тваринництва, четверта — реалізацією. У даному випадку простежується як повна зайнятість трудових ресурсів за видами виробництв у міжсезоння внаслідок можливого їх міжгалузевого переходу, так і повна віддача вкладених капіталів та ефективне використання засобів виробництва.

Таким чином сільськогосподарська інтеграція — процес добровільний із виваженим кроком у захисті майнових прав підприємств-учасників. І як показує практика, ефективність функціонування створеної структури найбільш ймовірна за наявності провідного підприємства-інтегратора — це одна із необхідних умов доцільності створення агрохолдингу. Крім того, головне підприємство має не тільки випереджати за рівнем розвитку інші, але й стати в організаційно-технологічному відношенні лідером серед учасників інтегрованого формування з притаманними йому функціями управління. А залучення до інтеграційних процесів підприємств першої сфери АПК (сільськогосподарське машинобудування, виробництво добрив та засобів захисту рослин і тварин) та другої (переробка сільськогосподарської продукції: м'ясокомбінати, пекарні та ін.) зі своїми відділеннями надає можливість створення міжгалузевої аграрно-промислової групи.

Висновок. Перспектива інтеграційних процесів у сільському господарстві виступає стійкою ланкою нової економічної системи, стабілізуючи кон'юнктуру ринку сільськогосподарської продукції. Створення агрохолдингів сприятиме об'єднанню фінансового, аграрного, промисло-

вого і торговельного капіталу з консолідацією потенційних можливостей окремих підприємств у зменшенні фінансового ризику. Крім того, відбувається вирівнювання економічних умов для підприємств-учасників за рахунок збалансованого механізму перерозподілу доходів та зменшення податкового тиску, ефективної концентрації матеріальних, грошових і трудових ресурсів у досягненні певної мети, що сприятиме створенню іноземного інвестиційного клімату в регулюванні економіки як на мікро-, так і на макрорівні.

Інтегровані агроструктури повинні отримати свій подальший розвиток у національній економіці і вирішуватись заходами визначення територіальних особливостей щодо їх створення, що є спонукаючим чинником забезпечення сільського населення виробничою діяльністю, відродження соціальної інфраструктури на селі зі знаходженням принципів і оптимальних критеріїв розвитку горизонтальної та вертикальної форм агропромислової інтеграції у забезпеченні гармонізації інтересів партнерів за технологічними циклами сільськогосподарського

виробництва. Крім того, до численних передумов з формування сільськогосподарських інтегрованих підприємств належить і законодавче окреслення стабільних правових норм їхньої бізнес-діяльності, і не тільки національних, а й міжнародних.

Література

1. Уманців Г. В. Холдингові компанії та промислово-фінансові групи у сучасній економіці : [монографія] / Г. В. Уманців. — К. : ВІРА-Р, 2002. — 429 с.

2. «Кернел» купил «Укррос» : [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.investgazeta.net/kompanii-i-rynki/kernel-kupil-ukrros-160962/>.

3. Дідус С. М. Агрохолдинги в Україні: особливості становлення та розвитку / С. М. Дідус // Економіка АПК. — 2011. — № 12. — С. 96–101.

4. Базаев Ю. И. Основные принципы и направления повышения эффективности деятельности агрохолдингов / Ю. И. Базаев // Фундаментальные исследования. — 2006. — № 11. — С. 55–57.